

PASAJLAŞMALAR

WALTER BENJAMIN

THEODOR W. ADORNO

WALTER BENJAMIN
THEODOR W. ADORNO

PASAJLAŞMALAR

Walter Benjamin Kitaplığı: 3
Pasajlaşmalar / Walter Benjamin - Theodor W. Adorno

[Biri dışında, mektupların Türkçe çevirisinde *Selected Writings*'in 3. ve 4. cildindeki (SW3 ve SW4) İngilizce metinler esas alınmıştır. Adorno'nun 29 Şubat 1940 tarihli mektubu ise *The Complete Correspondence 1928-1940* adlı eserden (CC) Türkçeleştirilmiştir. "Satürn'ün Halkası ya da Demir Yapılar Üzerine Bazı Açıklamalar" *The Arcades Project*'te (AP) yer almaktadır.]

© Cem Yayınevi, 2025
© Suat Kemal Angı

1. Basım: Şubat 2025
ISBN: 978-625-7163-81-1

Türkçesi: Suat Kemal Angı
<https://suatkemal.work/>

Editör: Elif Kaya

Kapak İmajı:
Galerie Vivienne, Paris

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni:
Suat Kemal Angı

Baskı ve Cilt:
Dijital Baskı Merkezi
(Osman Sami Solak)
İvedikköy Mh. 1492. Cd. No: 39/8
Yenimahalle/ANKARA
Tel: 533 577 65 14
Matbaa Sertifika No: 70810

Bu kitabın yayın hakları Cem Yayınevi'ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmadan kullanılamaz, çoğaltılamaz.

CEM YAYINEVİ
Çankaya Mah. 131. Sokak No:4
Konak/İZMİR
Tel: (232) 278 44 22
cemyayinevizm@gmail.com
info@cemyayinevi.com
Yayıncı Sertifika No: 40513

WALTER BENJAMIN
THEODOR W. ADORNO

PASAJLAŞMALAR

Türkçesi: Suat Kemal Angı

Walter Benjamin 1892'de Berlin'de doğdu. Alman edebiyat eleştirmeni, düşünür, şair, kültür tarihçisi ve estetik kuramcısıdır. Varlıklı Yahudi bir aileden gelen Benjamin, Berlin, Freiburg im Breisgau, Münih ve Bern'de felsefe öğrenimi gördü. 1919 yılında, *Alman Romantizminde Eleştiri Kavramı* adlı teziyle Bern'de doktorasını tamamladı. 1925'te doçentlik tezi olarak Frankfurt'ta sunduğu *Alman Yas Oyununun Kökeni* adlı çalışmasını jürinin tavsiyesi üzerine geri çekmek zorunda kaldı. Bunun üzerine akademik kariyer yapmaktan tümüyle vazgeçti. Entelektüel geleceğini edebiyat eleştirmenliği üzerine kurdu. Çevirmenlik yaptı ve Marcel Proust çevirdi. 1924'te Capri'de Asja Lacis'le tanıştı ve Marksizm'le ilgilenmeye başladı. Bertolt Brecht'le arkadaşlığı, Scholem, Adorno ve Horkheimer gibi bazı entelektüel yoldaşları tarafından hiçbir zaman destek görmedi. Akademiden sonra ülkesinden de ayrılmak zorunda kaldı ve 1933'te Almanya'yı terk ederek Paris'e yerleşti. Sürgünde bir mülteci olarak yaşadığı Paris şehri yazılarının başat figürü haline geldi. Çeşitli edebiyat dergileri ve gazetelerin yanı sıra, yayın hayatını Frankfurt ve Cenevre'den sonra New York'ta sürdürülen *Toplumsal Araştırmalar Dergisi* için eleştiri yazıları ve denemeler yazdı. Moskova'daki *Das Wort* dergisinde kendi adıyla yayımlanan (1936) bir makalesini Gestapo'nun keşfetmesi üzerine, 1939 yılında Alman vatandaşlığından çıkarıldı. Almanların Fransa'yı işgal etmesi ve Paris'teki evini Gestapo'nun basması üzerine önce Marsilya'ya, sonra da, Lisa Fittko'nun rehberliğindeki bir grup mülteciyle Pireneler'i aşarak Fransa-İspanya sınır kasabası Port-Bou'ya kaçtı. 27 (?) Eylül 1940'ta burada, gümrük polisinin geceyi geçirmelerine izin verdiği bir otelde yüksek dozda morfin alarak intihar etti. (Benjamin'in Port Bou'ya gelişinin ve ölümünün tarihleri kesin değildir.) Walter Benjamin'in hayattayken yayımlanmayan tüm yazıları ve son on beş yılını adadığı ama tamamlamadığı *Das Passagenwerk* [Pasajlar Projesi] isimli çalışması ölümünden sonra derlenip yayımlandı.

Suat Kemal Angı [28 Aralık 1966] ODTÜ Metalürji ve Malzeme Mühendisliği bölümünü bitirdi. Aynı üniversitede bir süre araştırma görevlisi olarak çalıştı. Ankara'da yaşamakta, çevirmenlik ve editörlük yapmaktadır. Angı'nın Cem Yayınevi'nden daha önce *Göl Balıkları ve Orta Yaşlı Kelebekler* (1994), *Bu Nasıl Bir Gezegen Böyle Canım?* (2022) isimli kitapları ile *İbiza Yazıları* (2024) ve *Alman Erkekler Ve Kadınlar* (2024) adlı çeviri kitapları yayımlanmıştır.

PASAJLAŞMALAR

Herr Theodor W. Adorno

Herr Walter Benjamin

İçindekiler

Kısaltmalar 8

Türkçeye Çevirenin Notu 11

Walter Benjamin – Theodor W. Adorno Yazışmaları

- 1 “On Dokuzuncu Yüzyılın Başkenti Paris” Hakkında 27
- 2 “Baudelaire’de İkinci İmparatorluk Dönemi Paris’i” Hakkında 59
- 3 “Baudelaire’de İkinci İmparatorluk Dönemi Paris’i”
Denemesinin “Flanör” Bölümü Hakkında 87
- 4 “Baudelaire’de Bazı Motifler Üzerine” Denemesi Hakkında
Walter Benjamin’e Mektup 111
- 5 Baudelaire, George ve Hofmannsthal Hakkında
Theodor W. Adorno’ya Mektup 125

Ek

Satürn’ün Halkası ya da Demir Yapılar Üzerine
Bazı Açıklamalar 149

Kısaltmalar

- SW** Walter Benjamin, *Selected Writings* (Seçme Yazılar), 4 cilt, (yay. haz.) Michael W. Jennings ve diğerleri. (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1996-2003)
- GB** Walter Benjamin, *Gesammelte Briefe: 1910-1940* (Toplu Mektuplar), 6 cilt, (yay. haz.) Christoph Gödde ve Henri Lonitz (Frankfurt: Suhrkamp, 1995-2000)
- B** Walter Benjamin, *Briefe: 1910-1940* (Mektuplar), 2 cilt, (yay. haz.) Gershom Scholem ve Theodor W. Adorno (Frankfurt: Suhrkamp, 1966)
- CWB** *The Correspondence of Walter Benjamin: 1910-1940* (Walter Benjamin'in Mektupları), çev. Manfred R. Jacobson ve Evelyn M. Jacobson, (yay. haz.) Gershom Scholem ve Theodor W. Adorno (Chicago: University of Chicago Press, 1994)
- ABB** Theodor W. Adorno ve Walter Benjamin, *Briefwechsel: 1928-1940* (Mektuplaşmalar), (Frankfurt: Suhrkamp, 1994)
- CC** Theodor W. Adorno & Walter Benjamin, *The Complete Correspondence 1928-1940*, çev. Nicholas Walker, (yay. haz.) Henri Lonitz, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1999)
- GS** Walter Benjamin, *Gesammelte Schriften* (Toplu Yazılar), 7 cilt, eklerle, (yay. haz.) Rolf Tiedemann, Hermann Schweppenhäuser ve diğerleri (Frankfurt: Suhrkamp, 1972-1989)
- AP** Walter Benjamin, *The Arcades Project* (Pasajlar Projesi), çev. Howard Eiland ve Kevin McLaughlin (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1999)

- AGS** Theodor W. Adorno, *Gesammelte Schriften* (Toplu Yazılar), 20 cilt, (yay. haz.) Rolf Tiedemann (Gretel Adorno, Susan Buck Mors ve Klaus Schultz'un yardımlarıyla) (Frankfurt: 1970-1986)
- CL** Howard Eiland ve Michael W. Jennings, *Walter Benjamin: A Critical Life* (Walter Benjamin: Önemli Bir Hayat) (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2014)
- PI** Margaret Cohen, *Profane Illumination: Walter Benjamin and the Paris of Surrealist Revolution* (Dindışı Aydınlanma: Walter Benjamin ve Gerçeküstücü Devrimin Paris'i) (Berkeley ve Los Angeles: University of California Press, 1995)
- P** Walter Benjamin, *Pasajlar*, çev. Ahmet Cemal (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, Ocak 2002)
- SBA** Walter Benjamin, *Son Bakışta Aşk*, (ortak çeviri), (yay. haz.) Nurdan Gürbilek (İstanbul: Metis Yayınları, 2. Baskı, Ocak 1995)

Germaine Krull, "Vitrindeki Mankenler", (yaklaşık 1928).

Türkçeye Çevirenin Notu

1*

“Belki de bizi tekrar tekrar, bizim için hep aynı işleve sahip insanlara götüren patikalar vardır: hayatın en farklı dönemlerinde bizi daima dosta, haine, sevgiliye, öğrenciye ya da üstada götüren pasajlar.”

—Walter Benjamin

1935’in ilk günlerinde Benjamin, eski karısı Dora’nın San Remo’da işlettiği ve sürgününün ilk iki yılında ara sıra sığındığı pansiyondan, Dora’nın annesinin şehre gelmek üzere olması nedeniyle aceleyle ayrılarak Monaco’nun yolunu tutar. Onu Monaco’ya yönelten elbette kumar tutkusudur. Ama bu şehirde uzun süre oyalanmaya maddi gücünün yetmeyeceğini çok iyi bildiğinden, bir sonraki adımda nereye gidebileceğini araştırmaya başlar. Almanya’daki yayın organları yazılarını basmadığından, önceki yıllarda seyahat etmesine olanak tanıyan ek gelirlerinden artık mahrumdur ve bu yüzden hareket alanı yalnızca Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü’nün desteğiyle yaşayabileceği yerlerle sınırlıdır. En kolay çözüm, (mayıs ayında enstitüden bir heyetle görüşme yapacağı) Paris’e taşınmaktır. Ne var ki Paris pahalı bir şehirdir ve

* Birinci bölümde okuyacağınız bu kısa özet, *Walter Benjamin: Önemli Bir Hayat* adlı muhteşem eserin “Paris Pasajları: *Paris, San Remo ve Skovsbostrand, 1935-1937*” başlıklı 9. Bölümünden derlediğimi ve kitabın tamamı gibi bu bölümün de olağanüstü anekdot ve yorumlarla dolu olduğunu okura anımsatmak istiyorum. Bkz. CL, 483 ve devamı. (ç.n.)

Benjamin'in o günlerde mali desteğe her zamankinden çok ihtiyacı vardır. Kız kardeşi Dora'nın mahalleden beş çocuğa bakarak kıt kanaat geçindiği dairesinde kendisine yer olmadığını bilmektedir. Tereddüdünün bir nedeni de gelecek haftalarda Fransa'nın güneyinde bir yerde Gretel Karplus ve Adorno ile görüşmek istemesidir. Ayrıca, geçici bir çözüm olarak aklında Barselona'ya taşınma fikri vardır. Arkadaşı Alfred Cohn orada bir şirket sahibidir ve ona ayda 100 İsviçre frangı ile Barselona'da geçinilip geçinilemeyeceği sorar. Kararsızlıkla geçen altı hafta boyunca (yanına taşınan kuzeni Egon Wissing'i de bir süre geçindirmek zorunda kaldığı) Monaco'da kalır, bu dönemde çok az çalışır, mektuplaşmayı sürdürür ve çevredeki yüksek tepelerde sık sık gezintiler yapar.

Paris ona aylar sonra yeniden bir kütüphanede çalışabilmeyi vaat etmektedir ve bu da *Pasajlar Projesi*'ne devam etme olasılığı demektir. Ayrıca enstitü için yazması gereken "Fuchs" makalesine de orada başlayabilecektir. Böylece, Fransız başkentinde nasıl geçineceği hâlâ belirsizliğini korusa da, nisan ayı başlarında Monaco'dan ayrılır. Mola verdiği Nice'te geceyi üç yıl önce intihar etmeyi düşündüğü Hôtel du Petit Parc'ta geçirir ve nihayet 10 Nisan'da Paris'e gelir ve neredeyse tam bir yıl önce kaldığı Place Denfert-Rochereau'daki Hotel Floridor'a yerleşir.

Nisan ayında enstitü müdürü Friedrich Pollock ile Paris'te yaptığı görüşme Benjamin için bir dönüm noktası olur. Bu görüşmede kendisine sunulan ek maddi desteğin ve projesinin kapsamlı bir Sunum'unu [*exposé*] yazma teklifinin ardından, en önemli eseri için yedi yıl boyunca bir araya getirdiği devasa malzeme yığını yeniden değerlendirir, çalışmanın teorik çerçevesini yeni baştan tasarlar ve nihayet "On Dokuzuncu Yüzyılın Başkenti Paris" (Paris, die Hauptstadt des XIX. Jahrhunderts) adıyla bilinen kısa ve özlü metni yazar. "1935 Sunumu" olarak adlandırılan bu ilk Almanca taslağı, "31 Mayıs 1935" tarihli mektubunun eki olarak Adorno'ya gönderir. İki ay süren sessizliğin ardından nihayet yanıt veren Adorno, tüm coşkulu desteğine rağmen metnin bazı yönlerinden

açıkça rahatsız olmuş ve sert bir eleştiri yöneltmiştir. Benjamin'in "müthiş ve unutulmaz" olarak nitelendirdiği 2-4 Ağustos tarihli bu mektup o kadar ayrıntılı ve nettir ki postalandığı yerin adıyla (Hornberg) anılır. [Bu eleştiriler üzerine Benjamin, "On Dokuzuncu Yüzyılın Başkenti Paris" denemesini Mart 1939'da Fransızca olarak yeniden yazacaktır: "Paris, Capitale du XIXème siècle". "Adorno'nun önerilerini belli ölçüde dikkate almış görünen '1939 Sunumu', fantazmagorinin kavramsal açıdan ağırlıklı bir öneme sahip olduğu yeni bir metodolojik Giriş bölümü ile açılır.""]

Friedrich Pollock'la yaptığı görüşmenin Benjamin'de içsel bir motivasyon olarak karşılık bulması, kendisini bile şaşırtan ani bir kristalleşme ve yoğun bir çalışma sürecine yol açar. Bu da Adorno'yla yapacağı mektup alışverişlerine yansır. Sunumu tamamlaması, geçici de olsa Benjamin'in kendine güvenini ve hatta yaşama isteğini tazelemiştir. Sonraki yıl (1936) nihayet Paris pasajlarının etrafında dönüp duran karmaşık düşüncelere yoğunlaşabilecek ve bugün hâlâ en çok tanınan eserlerinden bazılarını yazacaktır. 1935-1939 yılları arasında [bence ölümüne kadar] Walter Benjamin, "en zorlayıcı ve kalıcı modernite teorilerinden birini tasarlar" ve geliştirir. Bu süreç, herkesin çok iyi bildiği gibi intiharıyla sonlanır.

Yeri gelmişken, Hornberg mektubunun içeriğinden de kısaca bahsedelim: Benjamin'in diyalektik imge hakkındaki düşüncelerinin son halinin "diyalektik olmadığını" söyleyen Adorno, 1935 Sunumu'nun merkezine yerleştirilmiş sosyal-psikolojik teorilere amansızca odaklanır ve bu gelişmenin algılanan sonuçlarına dair yıkıcı bir değerlendirme sunar. Adorno'ya göre, diyalektik imgenin sözde psikolojikleştirilmesi, "burjuva psikolojisinin büyüüne" boyun eğmek anlamına gelmektedir. Bu psikolojikleştirmenin sı-

* Denemenin Fransızcası, "New Yorklu banker Frank Altschul'un Benjamin'in çalışmasına destek verebileceğini uman" Horkheimer'in isteği üzerine yazılmıştır. Bkz. *PI*, 229. (ç.n.)

nıfsız toplum anlayışını diyalektik olmayan bir tarzda tekrar geriye, mite doğru yönlendirdiği iddiası da daha az acıtıcı değildir.

Benjamin, “Adorno’nun düşüncelerinin neredeyse tümünün konunun üretken kalbine yönelik olduğunu” kabul eder. Nitekim Adorno’nun diyalektik imgenin psikolojikleştirilmesine ve “sınıfsız toplum” teriminin dikkatsizce kullanılmasına ilişkin iki temel eleştirisine katılıyor görüntüsü verir. Bununla birlikte, “oldukça belirleyici” bir noktada, “diyalektik imgenin bu kümelenmesinde işaret ettiği bazı unsurların, yani rüya figürlerinin vazgeçilmez oldukları” konusunda kararlıdır. Diyalektik imgenin “tarihsel uyanış” sürecinden, yani “geçmiş adını verdiğimiz o rüya”dan ve o rüyaya uyanmaktan ayrı tutulamayacağı konusunda ısrar eder. Bu tür bir tarihsel rüya, bireysel bilincin ruhsal/zihinsel [*psychic*] rüyasından ayırt edilmelidir. Başka bir deyişle, Benjamin’in anlayışı Adorno’nun düşündüğünden daha diyalektik ve daha nesneldir. Ne olursa olsun Adorno’nun mektubu, Benjamin’i *Pasajlar Projesi*’nin teorik donanımını yeniden, daha net bir biçimde ifade etmeye sevk etmiştir. Hornberg mektubu ve Benjamin’in verdiği olumlu yanıt, projenin Gerçeküstücülükten esinlenen sosyal psikoloji evresinin sonuna ve nesnelerin sosyolojik açıklamasının daha bir kararlılıkla yapıldığı yeni bir evrenin başlangıcına işaret eder.

2

“Eskisi gibi yine aynı düşünce patikalarını izlersiniz. Ama bu kez bu patikalara güller saçılmıştır.”

—Walter Benjamin

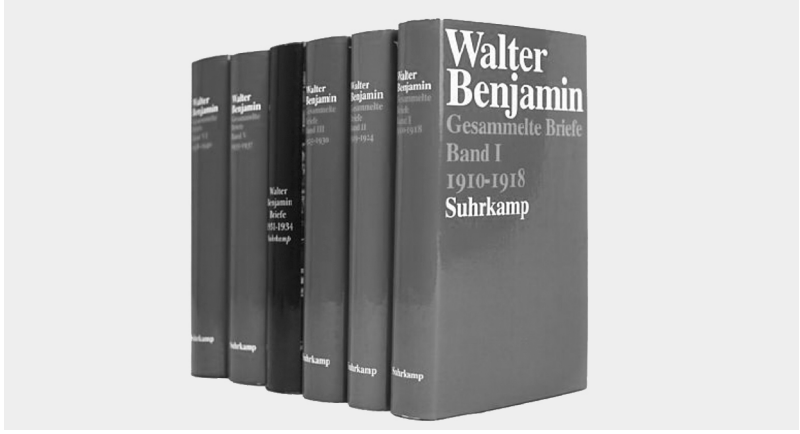
Bildiğim kadarıyla Türkçede, Walter Benjamin’in mektuplarını içeren yayımlanmış tek bir kitap var: *Walter Benjamin – Gershom G. Scholem: Mektuplaşmalar, 1932-1940*. Hayatı boyunca yüzlerce mektup yazan, dahası, geçmiş bir yüzyılda (1783-1883) yaşamış Alman erkeklere ve kadınlara ait bir mektup koleksiyonu ya-

pan ve bunların bir kısmını hayattayken kitap halinde yayımlayan (*Deutsche Menschen*, 1936)* bu seçkin entelektüele gönül vermiş *Türkçe okuryazarlar* için bu durumun büyük bir eksiklik olduğu açık. Benjamin-Adorno yazışmaları ise bu eksikliğin belki de en özel kısmını oluşturuyor.**

Elinizde tuttuğunuz kitap, birinci bölümde özetlenen sürecin başlangıcına işaret eden iki mektupla (Benjamin'in "On Doku-zuncu Yüzyılın Başkenti Paris" denemesini eklediği 31 Mayıs 1935 tarihli mektubu ve Adorno'nun 2-4 Ağustos 1935 tarihinde cevaben yazdığı ünlü Hornberg mektubu) açılıyor ve Benjamin'in *Pasajlar Projesi* kapsamında sonraki birkaç yılda ("Paris şehri", "Paris pasajları" ve "Baudelaire" bağlamında) ürettiği diğer denemeleri üzerine Adorno'yla yaptığı polemik yazışmalarla devam ediyor. Bu mektuplardan bildiğim kadarıyla sadece Adorno'nun Benjamin'e yazdıkları Türkçeye çevrildi ve *Walter Benjamin Üzerine* adlı kitabın son bölümünde okura sunuldu. 2004 yılında Türkçeye kazandırılan kitapta mektupların tek taraflı olarak yer alması elbette doğal. Öte yandan, Benjamin'in 1935-1939 yılları arasında ürettiği *Pasajlar* metinleri üzerine iki arkadaşın mektuplar aracılığıyla yaptığı entelektüel tartışmaların karşılıklı fikir alışverişinin doğasına uygun olarak yansıtılmaları da büyük önem taşıyor. *Pasajlaşmalar* kitabı işte bu eksikliği gidermeyi amaçlıyor.

* Türkçesi için bkz. Walter Benjamin, *Alman Erkekler ve Kadınlar*, çev. Su-at Kemal Angı (İzmir: Cem Yayınevi, 1. Baskı, Ekim 2024). (ç.n.)

** *The Correspondence of Walter Benjamin* isimli İngilizce derlemede tam 332 mektup yer alıyor ve (Port Bou'da intihar ettiği gece yoldaşı Henny Gurland –ve Adorno– için yazdığı kısa notu saymazsak eğer) Benjamin 2 Ağustos 1940 tarihli son (!) mektubunu Paris'ten ayrılıp yollara düştüğü sırada Pireneler'e yakın Lourdes'dan, "Sevgili Teddie" hitabıyla yine Adorno'ya yazmış! Mektubun ikinci cümlesi ilginç: "Hayır, mektup yazmak benim için gerçekten kolay değil." Ayrıca bu İngilizce derlemenin Gershom Scholem ve Theodor W. Adorno tarafından yayına hazırlanan *Mektuplar* kitabının (*Briefe I ve II*'nin) çevirisi olduğunu da hatırlatmam gerek. (ç.n.)

Suhrkamp Yayınevi tarafından yayımlanan *Gesammelte Briefe*'nin
[Toplu Mektuplar, 1910-1940] altı ciltlik baskısı.

Yıllardır Benjamin okuyan ve çeviren biri olarak bu kısa notta değinmek istediğim bir nokta daha var. *Selected Writings* ciltleri içindeki İngilizce çevirilerini esas alıp Türkçeleştirdiğim metinleri yer yer Almancalarıyla karşılaştırmak bu işin olmazsa olmaz bir parçası. (Bu saatten sonra Almanca bilmediğim için hayıflanmanın anlamı yok! Bilseydim zaten bu işe *gözü kara* gençliğimde başlar ve belki de şu an bitirmiş olurdum!) Bu karşılaştırmalarda Suhrkamp Yayınevi'nin bastığı (ve Gershom Scholem ile Theodor W. Adorno tarafından yayına hazırlanan) Almanca mektup derlemelerinin (*Briefe I – II*) *sansür* içerdiğini ilk gördüğümde çok şaşırmıştım. Kitapları karıştırdıkça bu sansürlerin toplamda oldukça fazla olduğunu fark ettim ve sanki *kasıtlı* yapıldıkları izlenimine kapıldım. Çünkü özellikle Benjamin'in Adorno'ya yazdığı mektuplardaki (sitem ya da eleştiri içeren) bazı cümleler seçilip ayıklanmıştı. Howard Eiland ve Michael W. Jennings'in yazdıkları Benjamin biyografisinin "Sonsöz"ünde yer alan ve ölümünden sonra Almanya'da ve dünyada Walter Benjamin'e yönelik yeniden canlanan ilginin tarihini özetledikleri bir pasajda okudukla-

rım ise bu düşüncemi onaylıyordu: “Yazar Helmut Heissenbüttel, ünlü *Merkur* dergisinin Temmuz 1967 sayısında Benjamin’in mirasının Adorno tarafından yönetilmesini eleştiren bir yazı yayımladı ve farklı çevrelerde de yankılanan suçlamalarda bulundu. Çok farklı politik bakış açılarından, hem Batı Berlin’deki *Alter-native* dergisinden hem de Hannah Arendt’ten gelen ve Adorno’nun editörlük pratiğinin aslında 1930’ların sonlarında New York’taki Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü tarafından Benjamin’in yazılarına uygulanan sansürü sürdürdüğü yönündeki eleştiriler, Heissenbüttel’in suçlamalarını güçlendirdi.” (Bkz. CL, 677-678)

1996 yılında Harvard University Press’ten çıkmaya başlayan dört ciltlik *Selected Writings* ciltlerinin (mektupların hem *Briefe* içindeki Almanca orijinallerinde hem de *Briefe*’yi esas alan daha önceki İngilizce çevirilerinde rastladığımız) sansüre son verdiğini bildiğimize göre, Suhrkamp Yayınevi de daha sonraki derlemelerde (W. Adorno ve Walter Benjamin, *Briefwechsel*, 1928-1940; Walter Benjamin, *Gesammelte Briefe*) aynı şeyi yapmış olmalı. Zira İngilizce çevirmenlerin ve Benjamin editörlerinin elindeki tek kaynak Suhrkamp Verlag edisyonları. (Elbette, Berlin Sanat Akademisi Walter Benjamin Arşivi gibi, mektupların ve diğer elyazmalarının orijinal ve daktilo edilmiş biçimlerinin hem kâğıt hem de mikrofilm olarak saklandığı başka kaynaklar da var. Bunların arasına Theodor W. Adorno’nun kişisel arşivi de eklenebilir.) Olay bana sadece bir *tarihten* kaynaklanan basınç sorunuymuş gibi görünüyor!

Gelelim konunun elimizde tuttuğumuz kitabı ilgilendiren kısmına. *Pasajlaşmalar*’ın açılış mektubunun son cümlesi bu bağlamda örnek verilebilir. Mektubunu saygılarını sunarak bitirmeden hemen önce Benjamin diyor ki: “Else Herzberger’a yazmaya henüz karar vermedim. Daha fazla erteleyebilir miyim bilmiyorum.” *Briefe*’de ise, bu cümlenin yerinde, oldukça sık tekrarlanan şu notasyon var: [. . .]

Ich höre mit Freude, daß die Textgestaltung Ihrer Arbeit¹
absehbar geworden ist. Um Näheres von ihr zu erfahren,
muß ich wohl auf unsere Aussprache warten?

[...]

Nehmen Sie meine herzlichsten Grüße!

Ihr Walter Benjamin

Aynı mektubun başlarından bir başka örnek verelim. İkinci paragrafın sonunda Benjamin, Adorno'nun endişelerine benzer endişeleri Felizitas'ın da dile getirdiğini söylüyor: "Aynı endişeler, Felizitas'tan tam da bu sabah aldığım bir mektupta yankı buldu:" Ama bu satırlardan sonra yine aynı notasyon geliyor. Yani Felizitas'ın cümleleri atılmış!

so langer Unterbrechung unseres über Jahre sich ausdehnenden Gesprächs – als unvermeidlich anzusehen sind. Sie fanden noch heute früh einen treuen Widerhall in einem Brief, der von Felizitas eintraf. [...]

İlk okumada elyazmalarının okunaksız olduğu izlenimini verse de, bu notasyon mektuplara açıkça sansür uygulandığını gösteriyor. Zira elimizde *Selected Writings* ciltleri var. (Aslında aynı notasyonlara –daha seyrek de olsa– YKY'nin bastığı *Walter Benjamin Üzerine* kitabında da rastlıyoruz.) *Alman editörler* belki de bu cümlelerin esas konudan uzaklaştığını, entelektüel tartışmaların arasında gereksiz olduklarını, ya da kimi yerde sadece mektubun muhataplarını ilgilendirdiğini düşünmüş olabilir. Belki bu ifadeler, en azından bazıları, üçüncü şahıslara ait olduğu için elenmiştir. Okurda *yanlış* ya da *istenmeyen* bir izlenim uyandıracak kaygısı güdülmüş de olabilir. Nedeni ne olursa olsun kabul edilebilir olmayan bu sansürler her yerde bu denli masum değil ve bazı yerlerde akla Benjamin'in geçmişte maruz kaldığı entelektüel kaypaklığı ya da akademik hainliği getiriyor. Bence bir kısmı da, hiç değilse Benjamin'in "dışlanmışlığını" kanıtlıyor.

Öte yandan, Adorno'nun sonradanelediği cümleler, hatta paragraflar arasında kendi yazdıkları da var ve sayısı hiç de az değil. Sanki yıllar sonra Adorno kendi mektubunu *günün koşullarına göre* yeniden yazmış! Zamana ve kişiye tanıklık eden bir duyguyu ya da düşünceyi dile getiren ifadelerin, muhatabı öldükten çok sonra bu *tarihsel belgelerden* tek taraflı olarak çıkarılması oldukça manidar.

Aslında söz konusu durumu (ama sadece *Walter Benjamin Üzerine* kitabında Adorno'nun Benjamin'e yazdığı mektuplar için) Rolf Tiedemann "Notunda" açıklamış. Kitap artık Adorno'dan bağımsız ama sanki "editöryal etkisi" hâlâ sürüyor. Şöyle diyor Tiedemann: "Adorno'nun Benjamin'e yazdığı mektuplar –bu kitabı yayına hazırlayanın Adorno'dan kalan yetersiz kopyalarla çalışmak zorunda olduğu ilk baskısından farklı olarak– orijinalerin fotokopileri ve mikrofilmlerinden kontrol edildi. Yayına hazırlayan kişi, ağırlıklı olarak Benjamin'in çalışmalarıyla ilgili olan mektupları seçti. Özel konuları içeren ve Benjamin'in çalışmalarıyla ilgili olmayan yerler çıkarıldı. Çıkarılan yerler [. . .] şeklinde belirgin hale getirildi. Bu yöntem meşrudur, çünkü kitabın amacı bizzat Adorno'nun mektuplarını yayınlamak değil, nesnelliktir: Adorno'nun Benjamin yorumu, mektubun dolaysızlığı sayesinde çok daha üretken bir yorum modeli oluşturmaktadır."*

Tiedemann'ın Adorno'ya yöneltilen eleştirilerden etkilenip etkilenmediğini bilemeyiz, ancak yöntemin meşruluğunu vurgulaması ilginç. Ölümünden sonra Benjamin'in tekrar görünür olmasında Adorno'nun katkısı tartışılmaz olsa da, editörlük pratiği oldukça tartışmalı. Adorno'nun yapmadığını yapıp yargıyı *Pasajlaşmalar*'ın okuruna bırakmak en iyisi.

Bu kitabın okuru, mektupların sansürlenmiş ya da kısaltılmış biçimleri için dipnotlarda bazı karşılaştırmalara rastlayacak. Bunlar çok büyük oranda *Briefe* esas alınarak yapılan karşılaştırmalar-

* Theodor W. Adorno, *Walter Benjamin Üzerine*, çev. Dilman Muradoğlu (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, Nisan 2004), s. 162. (ç.n.)

dır. Adorno'nun iki mektubunun Almanca asılları, ikinci baskısı (Adorno'nun ölümünden sonra) 1978'de yapılan *Briefe*'de yer almadığından, "1 Şubat 1939" ve "29 Şubat 1940" tarihli mektuplar için bu karşılaştırma, *Gesammelte Schriften*'in 1. cildindeki "Editörün Notları" [Anmerkungen der Herausgeber] bölümünde kısaltılmış biçimleri bulunan mektuplar esas alınarak yapıldı (bkz. GS1, 1107-1113 ve 1130-1133). Bu Almanca mektupların her ikisi de Adorno'nun *Über Walter Benjamin* kitabından alıntılanıdığından, söz konusu mektuplar için yapılan karşılaştırmaların kaynağı dipnotlarda *Walter Benjamin Üzerine* (YKY) olarak belirtildi.

Sıra elinizde tuttuğunuz kitabın düzenlenişıyla ilgili birkaç kısa açıklama yapmaya geldi: Kitabın "Yazışmalar" bölümü beş kısma ayrıldı. İlk üçü, üzerine tartışılan Benjamin makalesi bağlamında ikiye mektup içeriyor. Muhatapların birbirlerine karşılıklı birer mektup yazdıkları bu bölümler *Selected Writings* editörlerinin düzenlediği biçimi yansıtıyor. "Baudelaire'de Bazı Motifler Üzerine" Denemesi Hakkında Walter Benjamin'e Mektup" başlığını taşıyan 4. kısımdaki Adorno mektubu ise, *Selected Writings*'in dördüncü cildinde bulunmuyor. Bu mektup *The Complete Correspondence 1928-1940* kitabından (CC) Türkçeleştirildi. Bağlamı "Baudelaire" denemesi olsa da, Adorno'nun mektubu, sonradan metinden çıkarıldığı anlaşılan birçok başka konudan da bahsediyor. 5. kısımdaki Benjamin mektubunu ise, *Selected Writings* editörleri dördüncü cildin içeriğine dahil etmişler. Adorno'nun bir önceki mektubuna cevaben yazılmış olsa da, "Benjamin'in edebiyatla ilgili son resmi açıklaması niteliğini taşıyan" bu mektup da devamında Baudelaire ve Pasajlar mevzusundan başka bir konuya geçiyor ve Stefan George ile Hugo von Hofmannsthal arasındaki mektuplaşmalar üzerine Adorno'nun yazdığı denemeyi ele alıyor. Kitabın "Yazışmalar" bölümündeki 4. ve 5. kısımların ayrı bölümler olarak yapılandırılmasının nedeni budur.

Pasajlaşmalar'a bir de "Ek" bir yazı eklendi. Adorno'nun mektuplarında anıştırdığı üç Benjamin metninden biri olan "Satürn'ün

Halkası ya da Demir Yapılar Üzerine Bazı Açıklamalar” başlıklı bu fragman, Benjamin’in 1929’da Königstein’deki İsviçre kır evinde Adorno çiftine ve Max Horkheimer’a okuduğu ilk pasaj taslaklarından biridir. Diğer iki metin ise, Benjamin’in 1931 tarihli “Karl Kraus” denemesi ile Karl Gustav Jochmann’ın “Die Rückschritte der Poesie”si için yazdığı Giriş yazısı (“Şiirin Gerilemesi” İçin Önsöz”) *Pasajlaşmalar*’ın sınırlı bağlamını fazla genişleteceği kaygısıyla kitaba dahil edilmedi.

Son bir not: Adorno ve Benjamin’in mektuplar aracılığıyla üzerine konuştukları *asıl* Benjamin makaleleri daha önce Ahmet Cemal çevirisiyle çıkan *Pasajlar* (YKY) içinde yayımlanmıştı. “Baudelaire’de Bazı Motifler Üzerine” denemesinin ise *Son Bakışta Aşk* (Metis) içinde bir Türkçe çevirisi (Ahmet Doğukan) daha var. O yüzden *Pasajlaşmalar* karşılaştırmalı bir okuma gerektirecek. Bu zorlayıcı okumayı biraz olsun kolaylaştırmak adına, kimi yerlerde, Türkçe kaynakların ilgili sayfalarına –dipnotlarda– göndermeler yapıldı.

3

“Şimdiye dek sadece çılgınlığın hüküm sürdüğü tarlaları ekip biçmek: İlkel ormanın derinliklerinden el edip çağıran dehşete yenik düşmemek için, ne sağa ne de sola bakmadan, aklın bilmiş baltasıyla ilerleyin. Her toprak parçası belli bir noktada akıl tarafından işlenip ekilebilir hale getirilmiş, yanılısana/sanrı ve mitin çalılıklarından temizlenmiş olmalıdır. Bu iş, on dokuzuncu yüzyılın arazisi için burada gerçekleştirilecek.” AP, 456-457 (Konvolut N1,4).

—Walter Benjamin

Kimilerine göre Benjamin bir rüya gördü: Bir garın peronunda ayakta duruyor, nereden geldiği, nereye gideceği ve hatta nereden geçeceği belli olmayan “geçmiş” trenini bekliyordu. Hiçbir istasyonda durmayan, aslında hiç durmayan, şimşek hızıyla hareket

eden, sürekli değiştiği için ne güzergâhı ne de durak ve vagon sayısı bilinmeyen, görüntüsünü kimsenin hayal edemediği çünkü bir görüntüsü de olmayan bu kozmik-ütopik trene atlayabilmek için tek bir fırsatı olacaktı. O mikroskobik anı *sezip* yakalayamazsa, attığı adımla rayların üstüne düşecek, demir vagonların altında kalıp ölecekti... Ama rüya görmek de bir algılama ve hatta bir düşünme biçimidir.

Aklımı yıllardır kurcalayan bir soru var: Adorno, Benjamin yazılarına gerçek anlamda bir katkı yaptı mı? Bu yazıları diyalektik zeminde ne ölçüde geliştirdi? Yoksa katkısının büyük bölümü *negatif* boyutta bir geciktirmeden mi ibaretti? Elbette bu soruların nesnel ya da öznel yanıtları okurun kavrayışına bırakılmıştır. Yine de mektuplaşmalara nüfuz eden genel bir hava var ki üzerinde durmaya değer:

Benjamin'in çelikten eleştiri duvarını nihayet aşarak *Toplumsal Araştırmalar Dergisi*'nde yayımlatabildiği tek Baudelaire yazısı "Baudelaire'de Bazı Motifler Üzerine"dir. Bu yayın hakkında 11 Ocak 1940'ta Scholem'e şöyle yazacaktır: "Bugün yayımlatmayı başardığımız her satır, bu satırları emanet ettiğimiz gelecek ne denli belirsiz olursa olsun, karanlığın güçleri karşısında zorlukla elde edilmiş zaferlerdir." Adorno, "Barok tiyatro kitabından ve Kraus denemesinden bu yana en kusursuz çalışma" olarak coşkuyla karşıladığı Baudelaire denemesine "zemin hazırlamış olmakla", sürekli kusur bulan tavrından ötürü epeydir hissettiği "vicdan azabının, yerini artık son derece kibirli bir gurur duygusuna" bıraktığını söyler ve (29 Şubat 1940 tarihli) aynı mektubunda Benjamin'in makalesiyle kendi çalışmaları arasında var olduğunu iddia ettiği bağlantıları örnekler vererek uzun uzadıya anlatır. Bu oldukça *tuhaf* mektupta Adorno'nun –deyim yerindeyse– kendine ve yazdıklarına pay çıkarma çabası gözden kaçacak gibi değildir. Adorno'nun "Sizin unutma teoriniz ve 'şok' [deneyimi] teoriniz gerçekten de benim müzik yazılarımla çok yakından ilişkili" iddiasına ise Benjamin, cevaben yazdığı 7 Mayıs 1940 tarihli

mektubunda, “kendine özgü üslubuyla, hafifçe çarpıttığı nazik bir yanıt verir”: Benjamin’in deneyim teorisinin kökleri çok eskidir ve bu teoriyi esinleyen aslında onun bir çocukluk anısıdır.*

Benjamin’in bu ılımlı, hatta alttan alan tavrı bize koşulların orantısız doğasından mektuplara yansıyan üslup hakkında çok net bir fikir veriyor. Benjamin o yıllarda enstitünün sağladığı gelire her zamankinden daha fazla bağımlıdır.

İki arkadaşın olaylara, olgulara bakışı, onları değerlendirme ve sonuçlar devşirme biçimleri doğal ki çok farklıydı. Benjamin kapitalist savaşın ortasında bir sürgün olarak, faşist tuzaklardan kaçarak yaşamak zorundaydı. Adorno’nun bakışı ise, hiç değilse bir noktadan sonra, yeni dünyanın güvenliği içinde şekillendi. Belki de bu *muazzam mesafeden* yıkıma soğukkanlı bakabildiği içindir ki kapitalizmin sonsuz ömrünü bir kâhin gibi saptayabildi. (Benjamin’in böyle bir şansa ya da lükse hiçbir zaman sahip olamadığını söylemeye gerek yok sanırım.) Mekân, hatta *zaman* olarak bile ortasından ikiye bölünmüş bir dünyada, Benjamin kürenin karanlık tarafında yer aldı ve yaşadı. Vahşi bir iyimserliğe hiçbir zaman kapılmamış olsa da, yıkımın ortasında bile hâlâ savunulacak burçlar olduğunu düşünüyordu.

Ama eğer bir görme biçiminden söz ediyorsak, farkı sadece koşullar belirleyemez. Bu aynı zamanda bir seçim meselesi de olmalı. Benjamin, “edineceği bilginin hatırına”, hayatının bir döneminde esrar ve diğer uyuşturucularla yaptığı deneylerde, kendi *ayrıksı* görme biçimini bir anlamda test etmişti. 23 Şubat 1939’da Paris’ten Adorno’ya yazdığı mektupta bu farkı net bir şekilde ortaya koyar: “Aynılık [*Gleichheit*] bir idrak kategorisidir; açık konuşmak gerekirse, normal, ayık algıda bulunmaz.” Adorno’nun 10 Kasım 1938 tarihli mektubunda, başka yazarlar üzerinden de olsa, “kısıtlanmamış/aşırı ifadeler” ya da “koşulsuz/mutlak ifadeler” kullanma eğilimine yanıtı da yine “aynılık” kav-

* Mektupların yanı sıra, CL’nin 657. sayfası okunabilir. (ç.n.)

ramıyla ilişkilidir. Her şeyde aynılık gören, aynılık üreten bakış riskli bir bakıştır ve ancak poetik algıyla genişlemiş bir balıkgözü böyle *diyalektik* bakabilir.

Hiç kuşkusuz aralarında “demir bir köprü” vardı. Theodor W. Adorno köprüünün üzerine serilmiş asfalt yol idiyse, Walter Benjamin köprüünün kirişini tutan dikişti. Benim gördüğüm “Benjamin Rüyası” işte böyle:

“Bazen allak bullak olur dünya.
Bir el bir ele değer,
bir kapı bir avluya açılır,
yırtılan kâğıt gibi kanar,
haritanın yüreği.

İkizini korumuş midyeye minnetim.
Özlediği batıktadır, aklı, yüreği, kemikleri.
Bin yıldır, teni.

Suyu sevesi gelir,
köprüünün kirişini tutan dikişin.”

Pasajlaşmalar’ı okura emanet ederken, Benjamin kitaplığına bir çeviri daha kazandırmış olmanın sevincini yaşıyor, iyi okumalar diliyorum.

Ankara, 5 Aralık 2024

PASAJLAŞMALAR

WALTER BENJAMIN • THEODOR W. ADORNO

Türkçesi: Suat Kemal Angı

» Baudelaire üzerine hayranlık uyandıran çalışmanız bize bir ışık demeti gibi ulaştı. Düşüncelerimiz sizinle. «

» Bugün yayımlatmayı başardığımız her satır, bu satırları emanet ettiğimiz gelecek ne denli belirsiz olursa olsun, karanlığın güçleri karşısında zorlukla elde edilmiş zaferlerdir. «

Yirminci yüzyılın en esinleyici figürlerinden Walter Benjamin'in, eleştirel teorisinin önde gelen isimlerinden Theodor W. Adorno ile mektuplaşmaları, karşılıklı fikir alışverişinin doğasına uygun olarak Türkçede ilk kez yayımlanıyor. Okuyanın zaman ve mekân algısıyla oynayan bu az sayıdaki mektubun odak noktasını, Benjamin'in *Pasajlar Projesi*'nin minyatür bir modeli olarak tasarlayıp yazdığı "Baudelaire" yazıları oluşturmakta. Titiz bir çalışmanın sonucunda hazırlanan *Pasajlaşmalar*, hem genel okura hem de araştırmacılara mektupların "karşılaştırmalı" bir okumasını sunuyor.

Kimilerine göre Benjamin bir rüya gördü: Bir garın peronunda ayakta duruyor, nereden geldiği, nereye gideceği ve hatta nereden geçeceği belli olmayan "geçmiş" trenini bekliyordu. Hiçbir istasyonda durmayan, aslında hiç durmayan, şimşek hızıyla hareket eden, sürekli değiştiği için ne güzergâhı ne de durak ve vagon sayısı bilinmeyen, görüntüsünü kimsenin hayal edemediği çünkü bir görüntüsü de olmayan bu kozmik-ütöpik trene atlayabilmek için tek bir fırsatı olacaktı. O mikroskobik anı *sezip* yakalayamazsa, attığı adımla rayların üstüne düşecek, demir vagonların altında kalıp ölecekti... Ama rüya görmek de bir algılama ve hatta bir düşünme biçimidir.

cemyayinevi

cemyayinevi

cemyayinevi

WALTER BENJAMIN KİTAPLIĞI

ISBN: 978-625-7163-81-1

9 786257 163811

